

Ruysdael Kwartet

*Turina, Schnebel,
Beethoven en Tenney*

• zondag 22 september | 13.30 - 14.30 uur
SINT JANSKERK

Joaquín Turina 1882-1949

La oración del torero opus 34 (1925/1926)

- Introduction brève - Pasodoble - Andante - Lento - Pasodoble (repetición)

Dieter Schnebel 1930-2018

Lamah? (1996/1997) voor strijktrio met stem

Ludwig van Beethoven 1770-1827

'Heiliger Dankgesang eines Genesenen an die Gottheit, in der lydischen Tonart'
(deel 3 uit Strijkkwartet nr.15 in a opus 132, 1825)

James Tenney 1934-2006

Koan (1971/1984) voor strijkkwartet

Ruysdael Kwartet

Joris van Rijn viool

Emi Ohi Resnick viool

Gijs Kramers altviool

Michael Müller cello

bidden & smeken

19-22 sept 2019

Inleiding

Voor de derde keer is het Ruysdael Kwartet te gast in Musica Sacra, ditmaal met een vierluik over bidden.

In *La oración del torero* roept Joaquín Turina de feestelijke kant van het stierengevecht op, maar ook 'de diepe aspecten van de volkse religieuze emotie'.

Dieter Schnebel, schreef een adagio op het kruiswoord *Lamah*, zoals Haydn dat deed met alle zeven kruiswoorden.

Beethoven dankte de godheid voor zijn genezing met het langzame deel van zijn *Strijkkwartet opus 132*. James Tenney ten slotte schreef met *Koan* 'procesmuziek' die bedoeld is als aanzet tot meditatie.

Joaquín Turina

La oración del torero opus 34

Een kleine eeuw geleden, in 1925, componeert Joaquín Turina – voor en in samenwerking met het nog jonge Cuarteto Aguilar – *La oración del torero* ('Het gebed van de stierenvechter'), een muzikaal gedicht dat een en al Spaanse folklore ademt. Cuarteto Aguilar is twee jaar eerder opgericht door vier broers. In korte tijd verwerft het bekendheid in Europa en Amerika. Behalve Turina schrijven of bewerken ook Manuel de Falla, Heitor Villa-Lobos en Igor Stravinsky voor het ensemble. Dit *laúd*-kwartet bestaat, van hoog naar laag, uit de Spaanse tokkelinstrumenten *bandurria*, *laudete*, *laúd* en *laudón*. Ze zijn familie van de luit en vertonen met hun peervormige klankkast en dubbelkorige snaren

(paarsgewijs dezelfde toonhoogte) veel gelijkenis met de mandoline.

Turina beschrijft zelf wat hem inspireerde tot dit werk:

‘Gedurende een middag met stierenvechten in de arena van Madrid kwam het idee voor deze compositie in mij op. Ik bevond mij op de binnenplaats van de paarden. Achter een kleine deur was een kapel, de ruimte gevuld met wierook, waar de toreadors een bezoek brachten kort voor zij de dood in de ogen zouden kijken. Toen nam ik scherp het subjectieve muzikale en expressieve contrast waar tussen het tumult van de arena, het publiek in afwachting van het feest en de devotie van degenen die voor dit bescheiden altaar tot God baden om hen voor de dood te behoeden.’

Joaquín Turina, geboren in Sevilla, de hoofdstad van de Zuid-Spaanse regio Andalusië, gebruikt muzikale elementen en motieven uit deze regio. Hij beschrijft dat hij die folkloristische tradities pas goed waarneemt na zijn studie in Madrid en Parijs. ‘Mijn muziek is de uitdrukking van een echte Sevillaan, die Sevilla niet kende tot hij deze stad verliet. Voor een kunstenaar is het noodzakelijk weg te gaan om zijn land te leren kennen, zoals de schilder een paar stappen naar achteren moet doen om het gehele schilderij te kunnen overzien.’

In 1926 maakt Turina bewerkingen van *La oración del torero* voor strijkkwartet, voor strijkorkest en voor pianotrio.

Dieter Schnebel

Lamah?

Lamah? is geschreven voor drie strijkers in ruimtelijke opstelling, zoals de meeste van Schnebels werken ‘Raumklangkompositionen’ zijn. Violist en altviolist zitten links en rechts en midden achter zit de cellist. Viool en altviool wendden zich soms naar elkaar toe of van elkaar af, of draaien om hun eigen as.

Het woord *lamah* is ‘waarom’ in het Aramees, de taal van Jezus. Dit woord heeft betrekking op een van de zeven kruiswoorden, door Jezus uitgesproken toen hij aan het kruis hing. Met ‘Eli, eli, lamah asabthani?’ citeert Jezus psalm 22: ‘Mijn God, mijn God, waarom hebt U mij verlaten?’ In de evangeliën van Matteüs en Marcus is deze tekst opgenomen, het zijn de laatste woorden van Jezus in Bachs *Matthäus-Passion*.

In de compositie van Dieter Schnebel, naast musicoloog en componist van experimentele muziek ook theoloog en Lutheraans dominee, komen deze kruiswoorden veelal fragmentarisch – gefluisterd, gesproken of gezongen door de instrumentalisten – in het werk naar voren. Het onorthodox gebruik van tekst of tekstfragmenten kenmerkt veel van Schnebels werken.

Zo combineert hij in *Glossolalie* (1961) fragmenten uit veertig talen en ontleedt hij het menselijk stemgeluid in de cyclus *Maulwerke* (1968-1974) waarvoor hij zijn eigen ensemble Die Maulwerker oprichtte.

In de muzikale toepassing van *Lamah?* gaat de tekst

Joaquín Turina

Dieter Schnebel

verder dan een lamento. Het maakt de vraag 'Waarom?' tot een universele, over de niet te beantwoorden kernvraag van ons lijden.

Lamah? is gecomponeerd voor de Jesuitenkirche in Innsbruck, waar het op Goede Vrijdag 1997 in première ging tijdens het Osterfestival 'Musik der Religionen'.

Ludwig van Beethoven

'Heiliger Dankgesang eines Genesenen an die Gottheit, in der lydischen Tonart'

Als Beethoven in april 1825 werkt aan zijn *Strijkkwartet in a opus 132* wordt hij ziek en vreest het ergste. Vanwege ernstige buikklasten schrijft zijn arts Braunhofer hem een streng dieet voor: geen wijn, koffie of kruiden, én geen nachtelijke arbeid. Enkele weken moet Beethoven het werk zelfs neerleggen. Half mei schrijft hij zijn arts dat hij zich nog steeds erg zwak voelt, maar voegt daar wel een humoristische canon bij, op de tekst 'Doktor sperrt das Thor dem Todt, Note hilft auch aus der Not'. Beethoven bedankt niet alleen zijn arts, maar ook de hogere macht. Hij begint aan het derde deel van zijn *Strijkkwartet opus 132* en geeft het als titel 'Heiliger Dankgesang eines Genesenen an die Gottheit, in der lydischen Tonart'.

Heiliger Dankgesang eines Genesenen
an die Gottheit, in der lydischen Tonart
- *Molto adagio - neue Kraft fühlend. Andante*
- *Molto adagio - Andante - Molto adagio.*
Mit innigster Empfindung.

Kalme, koraalachtige fragmenten worden onderbroken door energieke passages die Beethoven markeert met de aanduiding 'Neue Kraft fühlend'. Als het openingsthema tegen het einde terugkeert, zet hij er bij 'Mit innigster Empfindung'.

Het gebruik van de minder gangbare lydische kerktoonsoort ¹ is terug te voeren op de grote interesse die Beethoven in die tijd aan de dag legde voor de muziek van de Renaissance-meester Giovanni Pierluigi da Palestrina.

James Tenney

Koan

Koan (kōan) is een term uit het boeddhisme die verwijst naar raadselachtige spirituele formules in de Zen-praktijk. In de vorm van een verhaal, dialoog, spreuk of vraag heeft een koan tot doel de vorderingen van een student in de Zen-praktijk te testen. Daarbij doet een koan geen beroep op gewone logica, maar nodigt uit tot meditatie.

James Tenney: 'Ik ben geïnteresseerd in een vorm waarvan je, zodra je er een paar minuten van hebt gehoord, vrij goed een idee krijgt van wat je vervolgens gaat horen. Dan kun je achterover leunen, ontspannen en in het geluid komen.' Deze schijnbaar eindeloze progressie nodigt de luisteraar uit om tot een staat van meditatie te geraken.

In 1971 heeft Tenney *Koan* voor viool solo gecomponeerd. Dit werk draait om de perceptuele effecten van een absoluut lineair en voorspelbaar formeel proces, waarbij een gestreken tremolo langs een reeks van microtonale intervallen ² op steeds hogere snaren wordt gespeeld. Deze muziek voor viool solo is identiek aan de partij voor de eerste viool in *Koan* voor strijkkwartet. Een wezenlijk verschil is dat de andere spelers in de kwartetversie een harmonische context bieden – en dus een harmonische 'betekenis' geven – aan elk van de microtonale intervallen, binnen een vrij

James Tenney

complex stemmingsysteem. De klankkleuren die hiervan het resultaat zijn, kunnen worden opgevat als een complexe 'akkoordprogressie' op verschillende grondtonen. Sommige klinken vertrouwd voor westerse oren, andere doen 'exotisch' aan. De overeenkomst is dat ze alle voortkomen uit een eenvoudige extrapolatie van traditionele harmonische relaties. ♦

Ruysdael Kwartet

Het Ruysdael Kwartet werd opgericht in 1996, toen alle leden studeerden aan het conservatorium in Den Haag. In de begintijd volgden zij lessen bij leden van het Amadeus Quartett, Hagen Quartett en Quatuor Mosaiques. Ook studeerde het kwartet twee jaar bij het Alban Berg Quartett aan de Hochschule für Musik in Keulen. Binnen enkele jaren wist het Ruysdael Kwartet zijn naam te vestigen in binnen- en buitenland en het wordt sindsdien geregeld uitgenodigd voor concerten, festivals en masterclasses.

Tijdens deelname aan de Internationale Sommerakademie Prag-Wien-Budapest' (1999-2001) won het kwartet de Béla Bartók Prijs (1999), de Alban Berg Prijs (2000) en de Tomastik-Infeld Prijs (2001).

Voorts is het Ruysdael Kwartet winnaar van het Charles Hennen Internationaal Kamermuziekconcours 2000

in Heerlen. Een jaar later behaalde het de Prix de la SACEM in de finale van het Concours International de Quatuor à Cordes in Bordeaux. In 2002 volgde de Persprijs en de AVRO-prijs in de finale van het Vriendenkransconcours in het Concertgebouw in Amsterdam. In 2006 werd het kwartet onderscheiden met de prestigieuze Kersjes van de Groenekan Prijs.

Het Ruysdael Kwartet speelt naast klassiek repertoire geregeld werk van hedendaagse componisten. Zo ging het op tournee met Jacob TV met een programma rond diens *Derde Strijkkwartet*. *Aufgerichtet, Untereinander* werd speciaal voor het kwartet gecomponeerd door Eric Verbugt, evenals Gabriel Prokofjevs *Derde Strijkkwartet*, door het Ruysdael in première gebracht in Wigmore Hall in Londen. Hiernaast werkt het kwartet geregeld samen met gastmusici als Rafael Wallfisch, Gavriel Lipkind, Johannette Zomer en Lavinia Meijer. Het Ruysdael Kwartet is initiatiefnemer en gastheer van het Zoom! kamermuziekfestival in Rheden, dat dit jaar zijn eerste lustrum beleefde.

Het Ruysdael Kwartet heeft vijf cd's opgenomen.

Daarvan is de serie *Russian Generations* internationaal gelauwerd. Hun vertolking van de kwartetten van Tsjajkovski kwam in het radioprogramma *Diskotabel* meerdere malen als favoriet uit de bus.

- ¹ Een majeuretoonladder waarbij de vierde trap is verhoogd (voorbeeld: de toonladder F-lydisch gebruikt op de piano alleen de witte toetsen)
- ² Toonafstanden, of beter micro-intervallen, die kleiner zijn dan de toonafstanden die het octaaf in twaalf halve tonen verdelen, zoals de toetsen op het klavier van een piano

MUSICA SACRA MAASTRICHT IS EEN COPRODUCTIE VAN Stichting Musica Sacra en Theater aan het Vrijthof Maastricht. Filmselectie i.s.m. Lumière.

DIRECTEUR BESTUURDER Jean Boelen, directeur Theater aan het Vrijthof Maastricht
PROGRAMMACOMMISSIE Jacques Giesen (voorzitter); Jos Leussink (adviseur); Sylvester Beelaert, Fons Dejong, Susanne van Els, Bas Geerts en Lieke Wijnia
RAAD VAN TOEZICHT Jean Jacobs (voorzitter), Michel Cobben, Barbara de Heer, Bas Huyser en Eddy Klomp

PROJECTLEIDING & FONDSSENWERVING Fons Dejong **MARKETING & PUBLICITEIT** Hetty van Dongen **PRODUCTIE** Raf Meijers **REDACTIE** Philip Leussink, Jacinta Wetzer, Sylvester Beelaert en Fons Dejong **VORMGEVING** Philip Leussink **UITBALIE** Flora Minis en Susan Meisen **TECHNISCHE COÖRDINATIE** Sander Ronden **FACILITAIR** Nandi Nijsten **FINANCIËN** Jos Spauwen

MUSICA SACRA MAASTRICHT is lid van De Verenigde Podiumkunstenfestivals.

MUSICA SACRA MAASTRICHT wordt mede mogelijk gemaakt door Fonds Podiumkunsten, Provincie Limburg, Gemeente Maastricht, Theater aan het Vrijthof, Elisabeth Strouven Fonds, Stichting Kanunnik Salden Nieuwenhof, de Vrienden van Musica Sacra Maastricht en alle (concert-) locaties en samenwerkingspartners. De activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door anonieme giften van particulieren. **MEDIAPARTNERS** NPO Radio4, NTR, KRO NCRV, L1, Dagblad de Limburger, RTV Maastricht.

STEUN HET FESTIVAL Voor een bijdrage vanaf € 40 geniet u als Vriend van Musica Sacra Maastricht vele voordelen. Zie voor meer informatie en aanmelding www.musicasacramaastricht.nl/vriend.

STICHTING MUSICA SACRA Vrijthof 47, 6211 LE Maastricht
info@musicasacramaastricht.nl • www.musicasacramaastricht.nl

[facebook.com/MusicaSacraMaastricht](https://www.facebook.com/MusicaSacraMaastricht) • [@FestivalMSM](https://twitter.com/FestivalMSM) | #MSM2019